

Юлія Сухорукова, Олег Погорілець,
Олександр Надвірняк

РИМСЬКІ БРОНЗОВІ ГЕРМЕТИЗУЮЧІ «КОРОБОЧКИ» ДЛЯ ПЛОМБ З КОЛЕКЦІЇ ДЕРЖАВНОГО ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНОГО ЗАПОВІДНИКА «МЕЖИБІЖ»*

До наукового обігу залучається нова група нетипових для «варварських» територій Південно-Східної Європи артефактів - римські бронзові герметизуючі «коробочки» для пломб. В статті подається їх загальна характеристика та опис цілих і фрагментованих «коробочок» з колекції, яка готується для передачі на зберігання до Державного історико-культурного заповідника «Межибіж». Також, наводяться первинні результати рентгено-спектрографії, проведеної на портативному аналізаторі елементного складу сплавів «EXPERT Mobile».

Ключові слова: римські бронзові герметизуючі «коробочки» для пломб, ДІКЗ «Межибіж», рентгено-спектрографія, портативний аналізатор елементного складу сплавів «EXPERT Mobile».

A new group of "non-format" artifacts for "barbaric" territories of South-Eastern Europe is involved in scientific circulation – Roman bronze «seal boxes» for seals. The article describes the whole and fragmented "boxes" from the collection, which is being prepared for storage in the State Historical and Cultural Reserve "Mezhibizh". Also, the initial results of X-ray spectrography performed on a portable analyzer of the elemental composition of alloys "EXPERT Mobile" are given.

Keywords: Roman bronze sealing "boxes" for seals, DIKZ "Mezhibizh", X-ray spectrography, portable analyzer of elemental composition of alloys "EXPERT Mobile".

В останні роки в поле зору вітчизняних дослідників все частіше потрапляють знахідки так званих «roman seal-box»¹. В переважній більшості - це підйомний матеріал з несанкціонованих і незаконних пошукових робіт на об'єктах археологічної спадщини України. Подібно до римських військових дипломів, знахідки римських герметизуючих коробочок для пломб (РГКП) - можна охарактеризувати як нетипові і неформатні, оскільки їх присутність поза межами кордонів Римської Імперії і провінцій – практично не зафіксовано.

Відомі з музейних колекцій і приватних зібрань практично з XVII століття, коробочки для

пломб тривалий час залишалися «невизначеними об'єктами»², або навіть «загадковими предметами»³, зараховувались до солонок, фібул, амулетів, медальйонів, ароматниць⁴, і лише на початку XX століття дослідниками вони визначаються як спеціальні пристосування для захисту відтисків на воскових або інших пластичних матеріалах⁵.

При цьому дискусійним залишається питання їх застосування. Серед дослідників висловлюється припущення, що, в основному печатки, а відтак і бронзові футляри, які їх захищали від деформації – засвідчували і гарантували збереженість конфіденційності записів на навощених табличках (*cera*

¹ Римські герметизуючі коробочки для пломб в сучасних англійських публікаціях визначаються як «roman seal-box» (Andrews 2012, 357-359; 2013, 423-438; Holmes 1995, 391-395; та ін.), німецькомовних - як «Die römischen Siegelkapseln» (Čížmář 1990, 597-600; Furger/Wartmann/ Riha 2009); франкомовних – «boite à sceau» (Boucher/ Abauzit, 1995, 41-57; Boucher/Feugère 2009, 9-12), італомовних – «scatole per sigilli» (Tabolli 2012, 497-510). З функціональним застосуванням пов'язано їх назви в болгарській - «касетки за восъчно

запечатване» (Писарова 1998, 52-56), сербській - «римске кутијице за печат» (Вујовић 2016, 105-118), російській – «римские капсулы печатей» (Костромичев/ Масакин/Турова 2019, 136-143), румунській «capsule de sigilii romane» (Vajusz 1995, 61-72) історіографії.

² Koenen 1883, 158-161.

³ Cobolet/Fauduet 1980, 25.

⁴ Furger/Riha 2009, 17; Cobolet/Fauduet 1980, 25; Tabolli 2012, 498.

⁵ Tabolli 2012, 498.

* Повідомлення з програми VIII Археологічних читань, присвячених пам'яті Ігоря Данілова, 20 грудня 2019 р.

laminis), що використовувались в Римі при приватній або офіційній⁶ (в тому числі юридичній) переписці. Також висловлюються припущення, що коробочки могли використовуватись для опечатування документів на пергаменті, папірусі, бронзових пластинах. Частиною дослідників віддається перевага версії використання боксів у військовому середовищі: тут основна аргументація базується на присутності офіційної символіки римських підрозділів при декоруванні кришки (орел з розправленими крилами, кабан, козерог тощо) та високій статистиці знахідок на територіях таборів легіонів та фортець⁷. Серед дослідників також побутує версія, що використання пломбування пов'язано з економічною сферою і застосовувалося виключно в мініципалітві і грошовій справі⁸.

Перші коробочки для пломб - підпрямокутної форми з'являються на рубежі ер, за доби Августа, круглі - в другій половині першого століття нової ери. Окрім бронзових - відомі вироби з кістки⁹.

Найбільшого розповсюдження застосування коробочок припадає на II-першу половину III століття, водночас прості за геометричними формами - доповнюються новими, складнішими формами: крапле-, груше-, овало- і ромбоподібною та підквдратною.

Конструкція коробочок двочастна: основа і кришка. В нижній частині основи - знаходилися від трьох до п'яти отворів, в бокових стінках - з висотою від 4 до 6 мм - перфорація. Отвори і перфорація несли практичну функцію: через них проходили кінці нитки або дроту, які бралися в вузол на денці коробки, які заливалися воском або спеціальною пластичною масою, на яку наносився відтиск з зображенням іменного перся або спеціальної підвіски з гемою.

Кришка суміщалася з основою завдяки шарнірному пристрою і прикрашалася литтям із заповненнями різнокольоровою емаллю¹⁰.

Локалізація місць виявлень знахідок коробочок різноманітна: від столиці Імперії і центрів провінцій - до вікусів і ветеранських поселень, відомі знахідки в храмових та адміністративних спорудах, в житлових кварталах та похованнях. Географія або ареал поширення - від Британії до середземноморських провінцій¹¹. Значну кількість ГКП

виявлено на території колишніх Британії, Паннонії, Галлії, Германії. Першість за кількістю з одного об'єкту - 138 екземплярів¹² - займає Аугуста Рауріка (*Colonia Augusta Rauracorum*) - одна з найстаріших колоній-осідків римлян на Рейні.

Характерно, що на території Східної Європи (нинішня Болгарія, Греція), Малої Азії, Близькому Сході, Північної Африки знахідки ГКП є нечисленними, і до останнього часу вважаються нетиповими¹³. Більш кількісно вони представлені в Верхній Мезії (Вімінацій (*Viminacium*) - 32)¹⁴ та Дакії (Пороліссум (*Porolissum*) - 17)¹⁵ - ключових військово-стратегічних і економічних центрах на північному сході Імперії.

Стосовно знахідок з Південно-Східної Європи, то вони виявлені в Україні, і сконцентровані в сучасних адміністративних межах Вінницької, Івано-Франківської, Одеської, Рівненської, Житомирської, Хмельницької та Чернігівської областей - всього 12 одиниць. Водночас, варто мати на увазі знахідки з опорних точок римських військ на Кримському півострові - по два екземпляри з Херсонеса і Харакса¹⁶.

Починаючи з 2017 року в рамках теми «Roman Seal Boxes - UA» програми «*Scribo epistulam...*» проекту «*Terra Amadociae*» було започатковано формування колекції виявлених в межах України цілих і фрагментованих бронзових герметизуючих коробочок для пломб: сформована збірка із 8 артефактів - трьох цілих і п'яти фрагментованих РКП. Вперше збірка була експонована під час проведення Міжнародного фахового семінару «Проблеми і перспективи нумізматики римської доби на теренах Південно-Східної Європи», присвяченого пам'яті В.А. Анохіна та Міжнародної наукової конференції «*Strava i medos: археологія життя*», які відбулися в ДІКЗ «Межибіж» у вересні поточного року.

Також започатковано роботу по накопиченню та залученню в науковий обіг нових матеріалів, які стосуються проблематики поширення на варварських територіях Південно-Східної Європи римських бронзових герметизуючих коробочок для пломб. Зокрема, триває практика моніторингу вітчизняного інформаційного простору та інтернет-ресурсів по відслідковуванню і фіксації нових знахідок РКП.

⁶ Derks 1995, 18-121, fig. 2; Tabolli 2012, 498.

⁷ Tabolli 2012, 499; Boucher/Feugère 2009. 10.

⁸ Andrews 2013, p. 428-434.

⁹ Kaufmann-Heinimann 1994, 138.

¹⁰ Furger/Wartmann/Riha 2009, 43; Rabeisen 1988, 276.

¹¹ Furger/Wartmann/Riha 2009, 35; Boucher/Feugère 2009. 10.

¹² Furger/Wartmann/Riha 2009, 21-22.

¹³ Писарова 1998, 52-56; Furger/Wartmann/Riha 2009, 35.

¹⁴ Milovanović/Raičković/Savić 2013.

¹⁵ Bajusz 1995, 66-68.

¹⁶ Масыкин/Турова 2015, 279-288; Костромичев/Масыкин/Турова 2019, 136-143.

Рис.1а-1б - РГКП-UA-001:(RSB-UA-001)

Рис.2а-2б - РГКП-UA-005:(RSB-UA-005)

Не менш актуальним залишається питання узгодження понятійного апарату, дефініцій, відпрацювання сітки понять та усталення термінології.

Якісно новий пласт базової інформації було отримано після проведення аналізів елементного складу сплавів частини РГКП, які проводилися на портативному аналізаторі елементного складу сплавів «EXPERT Mobile»¹⁷, що в перспективі дає можливість для проведення порівняльної аналітики з результатами аналізів РГКП, виявлених на території Імперії та провінцій.

Картографування виявлених РГКП співпадає із зоною формування раних черняхівських пам'яток, однак, хронологія їх можливого функціонування (друга половина II – перша третина III століття) випадає із загальноприйнятого датування нижньої межі черняхівської культури.

Аналіз і узагальнення накопиченої інформації дозволило систематизувати наявний матеріал і започаткувати створення Каталогу виявлених РГКП.

Первинний візуальний аналіз цілих і фрагментованих РГКП (РГКП-UA-001:(RSB-UA-001); РГКП-UA-005:(RSB-UA-005); РГКП-UA-006:(RSB-UA-006); РГКП-UA-007:(RSB-UA-007); РГКП-UA-009:(RSB-UA-009); РГКП-UA-010:(RSB-UA-010); РГКП-UA-011:(RSB-UA-011); РГКП-UA-012:(RSB-UA-012)) дозволяє скласти опис наявних артефактів.

¹⁷ Ліцензія: Raytheon Technical Services Company, LLC, USA. Призначення і метрологічні характеристики: визначення масової частки хімічних елементів в однорідних монолітних і порошкоподібних об'єктах в польових і лабораторних умовах; одночасне визначення елементів від магнію (12 Mg) до урану (92 U); діапазон виявлення наявної маси елементів — від 0,005 до 100 %; межі виявлення елементів — від 1—10 ppm.

РГКП-UA-001:(RSB-UA-001)

Місце виявлення: Вінницька обл., Могилів-Подільський р-н.

Умови виявлення. Контекст: інформація відсутня.

Час виявлення: 2016 рік.

Форма – кругла.

Стан: Збереглася повністю.

На вічку присутні: сферичне вушко з штифтом блокування та навісом шарнірного механізму.

Емаль на вічку збереглася частково.

В основі корпусу: в денці - наявні три концентричні отвори, збереглися - тіло з отвором для штифта блокування та навіси шарнірного механізму із вісью-кріпленням. В боковинах – V-подібні прорізи для шнурової нитки.

Поверхня нижньої частини (коробочки) – рівномірно вкрита світло-зеленою патиною.

Метричні ознаки: загальна довжина – 32 мм, загальна висота профілю коробочки – 8-9 мм; діаметр вічка – 23 мм, товщина профілю вічка – 1 мм.

Вага: 11.46 г

Орнаментация та розподілення кольорового спектру емалі: Виступами лиття зовнішня поверхня вічка розподіляється на три концентричні сектори: перший (зовнішній) - поперековими виступами розподілений на вісім частин.

Можна припустити, що вся зовнішня поверхня вічка була вкрита емаллю сіро-зеленого кольору. Вона чітко відслідковується в середньому і центральному секторі, та - у вушків блокування, місцями – на поверхні зовнішнього сектору.

Аналіз елементного складу металу:

РГКП-UA-001						
Al	Si	Ti	V	Cr	Fe	Ni
-	4.938	0.115	-	0.666	1.823	0.052
Cu	As	Zn	Sn	Sb	Pb	
46.800	0.354	7.813	13.362	0.362	24.316	

Аналіз елементного складу емалі: не проводився.

Типологія: близька до 5e (Kreisrunde Siegelkapseln mit konzentrischen Kreisen, die in Email eingelegt sind - за Furger/Wartmann/Riha 2009, p.48, abb.23; p.49, tabl.2; p.69, abb.42 (4); p.72, abb.48; p.219, taf.9 (72)).

Особливість – в орнаментации зовнішньої поверхні вічка розподіляється на три концентричні сектори, перший (зовнішній) - поперековими виступами розподілений на вісім частин.

Подібні: p.110, pl.7.II (3.24); p.115, pl.7.V (9.3) (Derks/Roymans 2002).

Хронологія і датування: в межах I-III ст.

РГКП-UA-005:(RSB-UA-005)

Місце виявлення: Житомирська обл., Романівський р-н.

Умови виявлення. Контекст: інформація відсутня.

Час виявлення: грудень 2017 року (?)

Форма – листкоподібна (краплеподібна).

Стан: Збереглася вічко із штифтом блокування та навісом (зігнутий) шарнірного механізму. Емаль - збереглася частково.

Метричні ознаки: загальна довжина – 44 мм, ширина (максимальна) – 24 мм, товщина (по ранту) – 3,5 мм.

Вага: 6.13 г

Орнаментация та розподілення кольорового спектру емалі: Виступами лиття зовнішня поверхня вічка розподіляється на три сектори: перший – зовнішній – повторює обриси листкоподібної форми самого вічка, у верхній зоні – крапкоподібний виступ; в другому, «серцеподібному» секторі, в нижній зоні - крапкоподібний виступ; в третьому – колоподібному секторі - крапкоподібний виступ.

Присутні рештки емалі синього та червоного кольору.

РГКП-UA-005					
Al	Si	Ti	V	Fe	Ni
5.827	13.357	1.065	3.817	3.949	0.123
Cu	As	Zn	Sn	Sb	Pb
22.767	-	0.508	29.942	0.403	18.244

Аналіз елементного складу металу:

Аналіз елементного складу емалі: не проводився.

Технологія виготовлення. Сліди технологічних процесів: Вічко виготовлено методом лиття. Емаль -?

Типологія: близька до 2b (1) (Blattförmige emailverzierte Siegelkapseln - за Furger/Wartmann/Riha 2009, p.48, abb.23; p.49, tabl.2; p.55, p.56, abb.29 (1); p.212, taf.2 (8,9)).

Відмінності: обриси другого, внутрішнього сектору - у верхній частині з'єднанні, і творять «серцеподібну» форму; у наявності трьох крапкоподібних виступів, вирівняних по повздовжній осі вічка.

Ідентичне ж за обрисами малюнку вічко зустрічаємо в: p.393, fig.2 (20) (Holmes. 1995); p.9, fig.

Рис.3а-3б - РГКП-UA-006:(RSB-UA-006)

Рис.4а-4б - РГКП-UA-007:(RSB-UA-007)

1 (18); fig 2 (18) (Boucher/Feugere, 2009); подібні – р.212, taf.2 (9-13) (Furger/Wartmann/Riha, 2009).

Хронологія і датування: в межах I-III ст.

РГКП-UA-006:(RSB-UA-006)

Місце виявлення: Вінницька обл.

Умови виявлення. Контекст: інформація відсутня.

Час виявлення: лютий (?) 2018 р.

Форма – краплеподібна.

Стан: Збереглося вічко із штифтом блокування та навісом (зігнутий) шарнірного механізму. Емаль - збереглася частково.

В основі корпусу: в денці - наявні три концентричні отвори, збереглися - тіло з отвором для штифта блокування та нависи шарнірного механізму із вісью-кріпленням. В боковинах – V-

подібні прорізи для шнурової нитки.

Поверхня нижньої частини (коробочки) – рівномірно вкрита світло-зеленою патиною.

Метричні ознаки: загальна довжина – 37 мм; ширина (максимальна) – 20 мм; товщина - загальна – 7 мм, вічка - 1 мм.

Вага: 7,75 г

Орнаментация та розподілення кольорового спектру емалі: Виступами лиття зовнішня поверхня вічка розподіляється на два сектори: перший – колоподібний, із виступаючою посередині платформою у вигляді косої хреста із заповненням червоною емаллю, в міжперехресних сегментах - напівколоподібні виступи із синьої емалі, в центрі – крапкоподібний виступ; в другому - V-подібний виступ із заповненням червоною емаллю.

Аналіз елементного складу металу:

RSB-UA-006					
Al	Si	Ti	V	Fe	Ni
3.706	11.138	0.203	-	1.569	0.084
Cu	As	Zn	Sn	Sb	Pb
32.817	0.372	0.986	18.116	0.356	30.601

Аналіз елементного складу емалі: не проводився.

Технологія виготовлення. Сліди технологічних процесів: Вічко виготовлено методом лиття.

Типологія: близька до 2b (1) (Blattförmige emailverzierte Siegelkapseln - за Furger/Wartmann/ Riha 2009, p.49, tabl.2; p.55; p.56. abb.29 (5); p.213, taf.3 (20)).

Хронологія і датування: в межах I-III ст.

РГКП-UA-007:(RSB-UA-007)

Місце виявлення: Чернігівська обл.

Умови виявлення. Контекст: інформація відсутня.

Час виявлення: липень 2018 року (?)

Форма – листкоподібна (краплеподібна).

Стан: Збереглося фрагментоване вічко із навісом шарнірного механізму.

Емаль - відсутня. Поверхня вічка з зовнішнього і внутрішнього боку вкрита рівномірною сіро-зеленою патиною.

Метричні ознаки: довжина збереженої частини – 28 мм, ширина (максимальна) – 20 мм, товщина (по ранту) – 2 мм.

Вага: 2.90 г

Орнаментация та розподілення кольорового спектру емалі: Виступами лиття на зовнішній поверхні вічка нанесено композицію «молодого місяця» («ріжками» до верху) та фалоса.

Можна припустити, що на зовнішню поверхню вічка емаль не наносилась взагалі.

Аналіз елементного складу металу:

RSB-UA-007					
Al	Si	Ti	V	Fe	Ni
-	4.339	-	-	1.143	0.093
Cu	As	Zn	Sn	Sb	Pb
36.550	0.552	0.418	22.353	0.474	34.078

Аналіз елементного складу емалі: не проводився.

Технологія виготовлення. Сліди технологічних процесів: Вічко виготовлено методом лиття.

Типологія: за формою вічка близька до 2b (1) (Blattförmige emailverzierte Siegelkapseln - за Furger/Wartmann/Riha 2009, p.48, abb.23; p.49, tabl. 2; p.55, p.56, abb.29 (1); p.212, taf.2 (8,9)).

Однак, присутня на вічку композиція «молодого місяця» («ріжками» доверху) та фалоса - не має поки що аналогій.

Хронологія і датування: в межах I-III ст.

РГКП-UA-009:(RSB-UA-009)

Місце виявлення: Хмельницька обл.

Умови виявлення. Контекст: інформація відсутня. Час виявлення: березень 2019.

Форма – листкоподібна (краплеподібна).

Стан: Збереглося вічко із навісом шарнірного механізму (штифт блокування втрачений). Емаль - збереглася на незначній площі вічка.

В основі корпусу: в денці - наявні три концентричні отвори, збереглися - тіло з отвором для штифта блокування та навіси шарнірного механізму із віссю-кріпленням. В боковинах – V-подібні прорізи для шнурової нитки.

Поверхня нижньої частини (коробочки) – рівномірно вкрита світло-зеленою патиною.

Метричні ознаки: загальна довжина – 35 мм; ширина (максимальна)– 18,5 мм; товщина - загальна – 7 мм, вічка - 1 мм.

Вага: 8,54 г.

Орнаментация та розподілення кольорового спектру емалі: Виступами лиття зовнішня поверхня вічка розподіляється на три радіальні сектори (емаль – відсутня); та один (нижній), V-подібний, який містить рештки помаранчевої емалі;

RSB UA-009					
Al	Si	Ti	V	Fe	Ni
-	3.484	-	-	2.002	0.080
Cu	As	Zn	Sn	Sb	Pb
59.329	0.409	-	17.014	0.274	11.835

Аналіз елементного складу металу:

Аналіз елементного складу емалі: не проводився.

Технологія виготовлення. Сліди технологічних процесів: Вічко виготовлено методом лиття.

Типологія: близька до 2b (1) (Blattförmige emailverzierte Siegelkapseln - за Furger/Wartmann/ Riha 2009, p.48, abb.23; p.49, tabl.2; p.55, p.56, abb. 29 (1); p.212, taf.2 (8,9)).

Рис.5а-5б - РГКП-UA-009:(RSB-UA-009)

Рис.6а-6б - РГКП-UA-010:(RSB-UA-010)

Подібне за обрисами малюнку вічка зустрічаємо в: p.9, fig.1 (16); fig.2 (16) (Boucher/Feugere, 2009); p.213, taf.3 (20), p.213, taf.4 (30) (Furger/Wartmann/Riha, 2009]; p.393, fig.2 (7) (Holmes, 1995);

Хронологія і датування: в межах I-III ст.

РГКП-UA-010:(RSB-UA-010)

Місце виявлення: Івано-Франківська обл., Городенківський р-н, с.Вільхівці.

Умови виявлення. Контекст: виявлено на береговому схилі р.Потоку (пр.пр. р.Дністер) на одному з городів околиці села. Серед супровідних знахідок – римські денарії.

Час виявлення: жовтень 2019 року (?)

Форма – листкоподібна (краплеподібна).

Стан: Збереглося вічко із штифтом блокування та навісом шарнірного механізму. Зігнуте. Емаль - збереглася на незначній площі вічка.

Присутній фрагмент нижньої частини (коробочки) РГКП, який кріпиться до вічка двома напівсферичними навісами і штифтом. В боковинах – прорізи для шнурової нитки, в збереженій частині денця – два отвори. Поверхня вкрита рівномірною зеленою патиною. Відсутня частина денця – відламана внаслідок механічної дії.

Метричні ознаки: загальна довжина – 45 мм, ширина (максимальна) – 21 мм, товщина (по ранту) – 7 мм.

Вага: 9.89 г.

Орнаментация та розподілення кольорового спектру емалі: Виступами лиття зовнішня поверхня вічка розподіляється на три сектори: перший – зовнішній – повторює обриси листоподібної форми самого вічка, в верхній зоні – крапкоподібний виступ; в другому, «серцеподібному» секторі, в нижній зоні - крапкоподібний виступ; в третьому – колоподібному секторі - крапкоподібний виступ.

РГКП-UA-010						
Al	Si	Ti	V	Cr	Fe	Ni
15.562	19.215	2.237	4.381	-	10.234	0.382
Cu	As	Zn	Sn	Sb	Pb	
22.222	0.715	1.239	6.312	0.837	16.400	

Присутні рештки емалі синього, червоного та жовтого кольору.

Аналіз елементного складу металу:

Аналіз елементного складу емалі: не проводився.

Технологія виготовлення. Сліди технологічних процесів: Вічко виготовлено методом лиття. Емаль -?

Типологія: близька до 2b (1) (Blattförmige emailverzierte Siegelkapseln - за Furger/Wartmann/Riha 2009, p.48, abb.23; p.49, tabl.2; p.55, p.56, abb.29 (1); p.212, taf.2 (8,9)).

У наявності трьох крапкоподібних виступів, вирівняних по повздовжній осі вічка.

Ідентичне ж за обрисами малюнку вічка зустрічаємо в: p.393, fig.2 (20) (Holmes, 1995); p.9, fig.1 (18); fig.2 (18) (Boucher/Feugere, 2009); подібні – p.212, taf.2 (9-13) (Furger/Wartmann/Riha, 2009).

Хронологія і датування: в межах I-III ст.

РГКП-UA-011:(RSB-UA-011)

Місце виявлення: Тернопільська обл.

Умови виявлення. Контекст: інформація відсутня.

Час виявлення: грудень 2019 року (?)

Форма – кругла (колоподібна).

Стан: Збереглося вічко. В наявності: напівсферичне вушко з штифтом блокування та навіс шарнірного механізму. Синя емаль (в центральному секторі) - збереглася повністю, червона (в зовнішньому секторі) – збереглася на значній площі поверхні, в чотирьох місцях – емаль втрачена. Зворотня сторона вічка вкрита зеленою патиною.

Метричні ознаки: загальна довжина – 33 мм,

діаметр вічка – 21,5-22 мм, товщина (по ранту) – 4 мм.

Вага: 6.68 г

Орнаментация та розподілення кольорового спектру емалі: Виступами лиття зовнішня поверхня вічка розподіляється на концентричні сектори. В першому, зовнішньому – на тлі червоної емалі - шість крапкоподібних виступів; в другому, в заповненні синьої емалі, в центрі - один крапкоподібний виступ.

Аналіз елементного складу металу:

РГКП-UA-011						
Al	Si	Ti	V	Cr	Fe	Ni
14.080	10.375	1.035	3.051	0.270	4.490	0.218
Cu	As	Zn	Sn	Sb	Pb	
16.795	-	0.577	18.740	0.740	29.629	

Аналіз елементного складу емалі: не проводився.

Технологія виготовлення. Сліди технологічних процесів: Вічко виготовлено методом лиття.

Типологія: 5e (Kreisrunde Siegelkapseln mit konzentrischen Kreisen, die in Email eingelegt sind - за Furger/Wartmann/Riha 2009, p.48, abb.23; p.49, tabl.2; p.69 abb.43 (1); p.72, abb.48; p.219, taf.9 (67, 68, 69, 70, 71)).

Хронологія і датування: в межах I-III ст.

РГКП-UA-012:(RSB-UA-012)

Місце виявлення: Вінницька обл., Гайсинський р-н, с. Носівці/Кунка.

Умови виявлення. Контекст: артефакт виявлено на схилі біля струмка на об'єкті черняхівської культури між населеними пунктами Носівці і Кунка.

Час виявлення: 2015 рік.

Форма – листоподібна (краплеподібна).

Стан: Збереглося вічко із навісом шарнірного механізму (штифт блокування втрачений). Емаль - збереглася на незначній площі вічка.

Метричні ознаки: загальна довжина – 41,2 мм, ширина (максимальна) – 22,5 мм, товщина (по ранту) – 4 мм.

Вага: 7,42.

Орнаментация та розподілення кольорового спектру емалі: Виступами лиття зовнішня поверхня вічка розподіляється на три сектори: перший – зовнішній – повторює обриси листоподібної форми самого вічка, в верхній зоні – крапкоподібний виступ; в другому, «серцеподібному»

Рис.7а-7б - РГКП-UA-011:(RSB-UA-011)

Рис.8а-8б - РГКП-UA-012:(RSB-UA-012)

секторі, в нижній зоні - крапкоподібний виступ; в третьому – колоподібному секторі - крапкоподібний виступ.

Присутні рештки емалі синього кольору.

Аналіз елементного складу металу:

РГКП-UA-012						
Al	Si	Ti	V	Cr	Fe	Ni
5.042	4.740	-	2.772	-	1.520	0.039
Cu	As	Zn	Sn	Sb	Pb	
35.329	0.460	0.655	20.607	0.323	28.513	

Аналіз елементного складу емалі: не проводився.

Технологія виготовлення. Сліди технологічних процесів: Вічко виготовлено методом лиття.

Типологія: близька до 2b (1) (Blattförmige- emailverzierte Siegelkapseln - за Furger/Wartmann/Riha 2009, p.48,abb.23; p.49, tabl.2; p.55, p.56, abb. 29 (1); p.212, taf.2 (8,9)).

Особливість: в наявності трьох крапкоподібних виступів, вирівняних по повздовжній осі вічка.

Ідентичне ж за обрисами малюнку вічка зустрічаємо в: p.393, fig.2 (20) (Holmes, 1995); p.9, fig.1 (18); fig.2 (18) (Boucher/Feugere, 2009); подібні – p.212, taf.2 (9-13) (Furger/Wartmann/Riha, 2009).

Хронологія і датування: в межах I-III ст.

Список літератури:

- Вујовић М. Поклопац римске печатне Кутијице из Сирмијума. *Archaeica*. №4. 2016. P. 105-118.
- Костромичев Д. А., Масыкин В. В., Турова Н. П. Римские капсулы печатей из Херсонеса и Харакса. Античные реликвии Херсонеса: открытия, находки, теории: 2019 год: материалы научной конференции, 2019. Севастополь: Государственный историко-археологический музей-заповедник «Херсонес Таврический», 2019. С. 136-143.
- Масыкин В.В., Турова Н.П. Забытая коллекция из раскопок Харакса // *Terra Alustiana* ММХI. Симферополь, 2015. С. 279–288.
- Писарова В. Касетки за восьмично запечатване от фонда на Националния исторически музей // *Археология*. 1998. Кн. 3–4. С. 52–56.
- Andrews C. Roman Seal-Boxes in Britain. *British Archaeological Reports*. 2012. №567. P. 357-359.
- Andrews C. Are Roman seal-boxes evidence for literacy? // *Journal of Roman Archaeology*. 2013. Vol. 26. P. 423–438.
- Bajusz I. Capsule de sigillii romane de la Porolissum (Roman seal-box lids from Porolissum). *Acta Musei Porolissensis* 19, 1995, P. 61–72.
- Boucher Th., Feugère M. Lesboîtes à sceauromaines du Musée de Montagnac (Hérault, F). *Instrumentum*. 2009. P. 9-12.
- Bozic D. Neues über die Kontaktelangs der Bernsteinstraße während der Spätlatenezeit. *Archeologiskivestnik*. 1998. №49. P. 141-156.
- Čižmář M. Funde von Siegelkapseln aus den keltischen Oppida von Stradonice (Böhmen) und Staré Hradisko (Mähren). *Germania* 68, 1990, 597–600.
- Cobolet G., Fauduet I. A propos d'une boîte à sceau découverte à Saint-Satur (Cher). *Rev. Arch. Centre* 19, 1980, No. 73–76, P.25–27.
- Derks T. The ritual of the vow in Gallo-Roman religion. In: J. Metzler u. a. (Hrsg.), *Integration in the early Roman West. The role of culture and ideology. Dossiers d'Arch. du Mus. Nat. d'Hist. et d'Art 4* (Luxembourg 1995). P.111–127.
- Derks T., Roymans N. Seal-boxes and the spread of Latin literacy in the Rhine delta. In: A. E. Cooley (Hrsg.), *Becoming Roman, writing latin? Literacy and epigraphy in the Roman west. Journ. Rom. Arch., suppl. ser. 48* (Portsmouth 2002). P. 87–134.
- Derks A., Roymans N. Seal boxes and the spread of Latin literacy in the Rhine delta. *Journal of Roman Archaeology*. 2002. S. 48. P. 87-134.
- Furger A., Wartmann M., Riha E. Die römischen Siegelkapseln aus Augusta Raurica. *Forschungen in August.* (Mit Beiträgen von Katja Hunger, Erwin Hildbrand und Vera Hubert sowie Jorge E. Spangenberg). Band 44. 2009
- Holmes S. Seal Boxes from Roman London. *London Archaeologist* 7/15. 1995. p.391–395.
- Kaufmann-Heinimann A. Die römischen Bronzen der Schweiz 5. Neufunde und Nachträge (Mainz 1994).
- Koenen C. Neue römische Gräberfunde zu Neuss und ihre Bedeutung. *Boner Jahrb.* 75, 1883, P.158–161.
- Milovanović B., Raičković Savić A. Seal boxes from the Viminacium site // *Старинар*. LXIII. 2013. P. 219–236.
- Rabeisen E. *Ecriture, communication*. In: L. Roussel (Hrsg.), *Mediolanum, une bourgade gallo-romaine. 20 ans der recherches archéologiques* (Dijon 1988).
- Tabolli J. Le scatole per sigilli. (Boîtes à sceau - Seal Boxes - Siegelkapseln). *Museo delle Antichità Etrusche ed Italiane* 3. 2012. P. 497-510.
- Milovanovic B., Raickovic Cavic A. Seal boxes from the Viminacium site. *Starinar*. 2013. Vol. LXIII. P. 218-237.
- Smither P. The imagery of Roman seal-boxes and their use in London. *London Archaeologist*. 2014. P. 49-53.